

TOMASZ Z AKWINU

OBJAŚNIENIE
POLITYKI

FUNDACJA PRO FUTURO THEOLOGIAE | INSTYTUT TOMISTYCZNY
WYDAWNICTWO W DRODZE

DZIEŁA WSZYSTKIE
TOM 43

DZIEŁA WSZYSTKIE
TOMASZA Z AKWINU

TOM 43

REDAKTORZY SERII
Mateusz Przanowski
Piotr Roszak

KOMENTARZE DO ARYSTOTELESA

TOMASZ Z AKWINU
OBJAŚNIENIE *POLITYKI*

Przełożyli Marcin Beściak i Mateusz Przanowski

FUNDACJA PRO FUTURO THEOLOGIAE
INSTYTUT TOMISTYCZNY
WYDAWNICTWO W DRODZE
TORUŃ – WARSZAWA – POZNAŃ 2023

Tytuł oryginału: *Sententia libri Politicorum*

Przekład: MARCIN BEŚCIAK (I, c. 10–III, c. 6), MATEUSZ PRZANOWSKI (I, c. 1–9)

© Copyright for this edition by Fundacja Pro Futuro Theologiae, 2023

Publikacja recenzowana

Komitet organizacyjny serii *Dzieła wszystkie Tomasza z Akwinu*

TOMASZ GRABOWSKI, PIOTR PAWEŁ ORŁOWSKI, MATEUSZ PRZANOWSKI, PIOTR ROSZAK

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/529117/2021/2021 kwota dofinansowania 1 966 123,95 zł całkowita wartość projektu 1 966 123,95 zł.

Autorzy wstępu – MIKOŁAJ OLSZEWSKI, MATEUSZ PRZANOWSKI

Redaktor prowadzący – ELIZA LITAK

Redakcja naukowa – MARCIN BEŚCIAK, MATEUSZ PRZANOWSKI

Redakcja językowa – ELIZA LITAK

Opracowanie przypisów – MARCIN BEŚCIAK, ELIZA LITAK

Indeks biblijny, indeks autorów i dzieł – MARCIN BEŚCIAK, ELIZA LITAK

Indeks osobowy – ELIZA LITAK

Skład i korekta – BIOBOOKS

Projekt okładki i layoutu, redakcja techniczna – WYDAWNICTWO W DRODZE

ISBN 978-83-7906-624-7 (kolekcja)

ISBN 978-83-7906-645-2 (tom 43)

Fundacja Pro Futuro Theologiae

ul. Gagarina 37, 87-100 Toruń

Instytut Tomistyczny

ul. Dominikańska 2, 02-738 Warszawa

Wydawnictwo W drodze

ul. Kościuszki 99, 61-716 Poznań

Strona internetowa projektu: www.akwinata.net

Spis treści

Skróty i oznaczenia	7
Wprowadzenie	9
Nota od wydawcy	99
Wykaz odsyłaczy do <i>Polityki</i>	101
OBJAŚNIENIE <i>POLITYKI</i> ARYSTOTELESA	109
KSIĘGA PIERWSZA	111
Prolog	113
Rozdział pierwszy A	117
Rozdział pierwszy B	127
Rozdział drugi	133
Rozdział trzeci	139
Rozdział czwarty	147
Rozdział piąty	153
Rozdział szósty	157
Rozdział siódmy	163
Rozdział ósmy	169
Rozdział dziewiąty	175
Rozdział dziesiąty	181
Rozdział jedenasty	189
KSIĘGA DRUGA	193
Rozdział pierwszy	195
Rozdział drugi	203
Rozdział trzeci	207
Rozdział czwarty	211
Rozdział piąty	217
Rozdział szósty	225
Rozdział siódmy	233
Rozdział ósmy	239
Rozdział dziewiąty	245
Rozdział dziesiąty	249
Rozdział jedenasty	253
Rozdział dwunasty	257
Rozdział trzynasty	261
Rozdział czternasty	269

Rozdział piętnasty	275
Rozdział szesnasty	281
Rozdział siedemnasty	287
KSIĘGA TRZECIA	293
Rozdział pierwszy	295
Rozdział drugi	301
Rozdział trzeci	305
Rozdział czwarty	313
Rozdział piąty	317
Rozdział szósty	321
Indeks cytatów biblijnych	325
Indeks autorów i dzieł	326
Bibliografia	327
Indeks osobowy	333
Spis tomów serii <i>Dzieła wszystkie Tomasza z Akwinu</i>	336

Skróty i oznaczenia

TYTUŁY DZIEŁ ŚW. TOMASZA Z AKWINU

<i>De pot.</i>	<i>Quaestiones disputatae De potentia</i>
<i>De regno</i>	<i>De regno ad regem Cypri</i>
<i>De ver.</i>	<i>Quaestiones disputatae De veritate</i>
<i>In [I, III, IV] Sent.</i>	<i>Scriptum super libros Sententiarum</i>
<i>In I Cor.</i>	<i>Super I Epistolam S. Pauli ad Corinthios lectura</i>
<i>In I Tim.</i>	<i>Super I Epistolam S. Pauli ad Timotheum lectura</i>
<i>In De anima</i>	<i>Sententia libri De anima</i>
<i>In De caelo</i>	<i>Sententia super libros De caelo et mundo</i>
<i>In De Trin.</i>	<i>Super Boetium De Trinitate</i>
<i>In Eph.</i>	<i>Super Epistolam S. Pauli ad Ephesios lectura</i>
<i>In Ethic.</i>	<i>Sententia libri Ethicorum</i>
<i>In Metaph.</i>	<i>Sententia super Metaphysicam</i>
<i>In Meteor.</i>	<i>Sententia super Meteora</i>
<i>In Peryerme.</i>	<i>Expositio libri Peryermenias</i>
<i>In Phys.</i>	<i>Sententia super Physicam</i>
<i>In Politic.</i>	<i>Sententia libri Politicorum</i>
<i>In Ps.</i>	<i>Postilla super Psalmos</i>
<i>In Rom.</i>	<i>Super Epistolam S. Pauli ad Romanos lectura</i>
<i>Quodl.</i>	<i>Quaestiones de quolibet</i>
<i>SCG</i>	<i>Summa contra gentiles</i>
<i>ST</i>	<i>Summa theologiae</i>

INNE

<i>CCSL</i>	Corpus Christianorum Series Latina
<i>PL</i>	Patrologiae cursus completus. Series Latina, t. 1–221, wyd. J.-P. Migne, Parisiis 1844–1855 [Patrologia Latina]

Wprowadzenie

Chociaż *Objaśnienie „Polityki”* Arystotelesa (*Sententia libri Politicorum*) z całą pewnością nie należy do grupy tych pism Akwinaty, w których wyraził on swoje stanowisko na temat fundamentalnych problemów filozofii i teologii w sposób najbardziej wyczerpujący i dopracowany, to jednak błędem byłoby traktowanie tego komentarza jako odgrywającego marginalną rolę w całym korpusie dzieł Doktora Powszechnego. Już choćby z racji czysto historycznych powinno się uznać *Objaśnienie* za dzieło o dużym znaczeniu. Stanowi ono bowiem – obok podobnego komentarza Alberta Wielkiego – jedno z pierwszych świadectw recepcji *Polityki* Arystotelesa po setkach lat nieobecności tego pisma w powszechnym obiegu. Powstanie komentarzy Alberta i Tomasza wyznacza więc początek ważnego etapu rozwoju filozofii polityki na Zachodzie, w którym *Polityka* stanie się jednym z zasadniczych punktów odniesienia, tekstem szeroko dyskutowanym i komentowanym. W *Objaśnieniu „Polityki”* odnajdujemy zatem najwcześniejszą interpretację politycznego nauczania Arystotelesa, dokonaną niedługo po tym, jak *Polityka* stała się na powrót znana czytelnikom i uczonym świata zachodniego. Już sam ten fakt powinien nas skłonić do uważnego przyjrzenia się temu komentarzowi.

Ale nie tylko racje historyczne powodują, że dzieło to należy uznać za istotne. Choć jest ono tak skonstruowane, by z możliwie największą wiernością streścić i uporządkować tekst Stagiryty, to jednak w niektórych jego fragmentach przebijają się osobiste refleksje św. Tomasza. Są to albo niewielkie, ewidentnie odautorskie uwagi, albo próby uspoźnienia komentowanego tekstu za pomocą jakiejś naczelnej idei, mającej połączyć ze sobą wiele rozproszonych wątków. Śledzenie tych „interwencji” Tomasza-komentatora jest pouczające, pozwala bowiem wyszczególnić te treści, które w *Polityce* Arystotelesa szczególnie żywo oddziaływały na umysłowość Akwinaty, a przez to również na całą średniowieczną i późniejszą kulturę filozoficzną¹.

---

¹ Wprowadzenie to nie stanowi oczywiście systematycznego wykładu Tomaszowej filozofii polityki, ponieważ koncentruje się tylko na kwestiach pojawiających się w analizowanym komentarzu. Szukających takiego wszechstronnego wykładu odsyłamy do książki: F. DAGUET, *Mysł polityczna św. Tomasza z Akwinu*, tłum. T. Pękała, Warszawa: Teologia Polityczna – Instytut Tomistyczny 2021, gdzie można też znaleźć obszerną bibliografię na ten temat.

1. OKOLICZNOŚCI POWSTANIA DZIEŁA

Najistotniejsze ustalenia historyczno-źródłowe na temat *Sententia libri Politicorum* zostały poczynione przy okazji badań podjętych w celu sporządzenia edycji krytycznej na potrzeby wydania leonińskiego². Zasadniczo żaden z ważniejszych wniosków przedstawionych we *Wprowadzeniu* do tego wydania nie został podważony w późniejszej literaturze, toteż podane poniżej wiadomości na temat autorstwa, datacji i formy komentarza Akwinaty zostały zaczerpnięte właśnie z tego tekstu³.

1.1. AUTENTYCZNOŚĆ

Pierwszą z fundamentalnych kwestii jest pytanie o autorstwo *Objaśnienia*, a ściśle rzecz biorąc o autentyczność partii od siódmego rozdziału III księgi do końca. Istotnym świadectwem w tej sprawie jest uwaga Ptolemeusza z Lukki: „[Tomasz] napisał również [komentarze] do *Fizyki*, *O niebie*, *O powstawaniu i ginięciu*, ale ich nie ukończył. I podobnie [komentarz] do *Polityki*, lecz te księgi skończył magister Piotr z Owernii, najwierniejszy jego uczeń”⁴. Z kolei identyfikacja zakresu tekstu rzeczywiście pochodzącego od Akwinaty opiera się na: (1) sporządzonej w 1317 roku notce z biblioteki papieskiej, mówiącej o nabyciu kodeksu zawierającego Tomaszowe komentarze do *Etyki* oraz *Polityki* (ten drugi miał obejmować księgi I, II i część III, uzupełnione tekstem sporządzonym przez Piotra z Owernii)⁵; (2) istnieniu rozbieżności stylistycznych w zakresie formuł wprowadzających, lemmat oraz podziałów tekstu, odróżniających przypuszczalną partię autentyczną od późniejszych uzupełnień (co interesujące, różnice te zostały dostrzeżone stosunkowo wcześnie, bo już w 1492 roku, kiedy to dominikanin Teofil z Cremony omówił je we wstępie do swojej edycji *Objaśnienia „Fizyki”*); (3) istnieniu kilku przekazów rękopiśmiennych urywających się wraz z końcem tekstu Akwinaty.

Mimo że już w średniowieczu dostępne były świadectwa trafnie określające zakres tekstu autentycznego, w większości przekazów rękopiśmiennych

² „Wydania leonińskie” to krytyczne edycje dzieł Tomasza, przygotowywane przez Commissio Leonina – instytucję założoną przez papieża Leona XIII w 1879 roku, istniejącą i działającą po dziś dzień.

³ Zob. H.-F. DONDAINE, L.-J. BATAILLON, *Préface*, w: *Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, t. 48: *Sententia libri Politicorum. Tabula libri Ethicorum*, Romae: Ad Sanctae Sabinae 1971, s. A5–A66.

⁴ Cyt. za: A. DONDAINE, *Les „opuscula fratris Thomae” chez Ptolémée de Lucques*, „Archivum Fratrum Praedicatorum” 1961, nr 31, s. 152.

⁵ Zob. H.-F. DONDAINE, L.-J. BATAILLON, *Préface*, s. A6.

i we wszystkich wydaniach inkunabułowych oraz starodrukowych przekazywana była wersja uwzględniająca późniejsze uzupełnienia. Było tak również w wydaniach nowożytnych, co zmieniło właściwie dopiero wydanie krytyczne z 1971 roku.

1.2. DATAcja

Drugim problemem faktograficznym dotyczącym *Objaśnienia „Polityki”* jest kwestia datacji. Z jednej strony całe przedsięwzięcie komentowania Arystotelesa niewątpliwie należy sytuować w późnym okresie twórczości Akwinaty, z drugiej jednak brakuje niezbitych świadectw (na przykład autocytatów czy aluzji do jakichś wydarzeń historycznych), pozwalających określić tę chronologię bardziej szczegółowo. Bezdyskusyjnie terminem *post quem* dla *Objaśnienia „Polityki”* jest moment powstania dzieł, z których korzystał Tomasz: (1) przekładu *Polityki* autorstwa Wilhelma z Moerbecke (dokonanego po 1260 roku)⁶ oraz (2) *Komentarza do „Polityki”* autorstwa Alberta Wielkiego (napisanego około 1265 roku)⁷. Daty te niestety nie zostały jak dotąd ostatecznie wyznaczone. Pewne jest natomiast, że dzieła te powstały przed *Objaśnieniem* Akwinaty.

Wobec braku bezpośrednich danych umożliwiających dokładniejszą datację Tomaszowego komentarza, za pewną wskazówkę uznaje się częstotliwość cytowania przez Akwinatę *Polityki* w innych swoich dziełach. Analiza tej kwestii prowadzi do interesujących spostrzeżeń. Otóż pierwszym tekstem, w którym znajdujemy większą liczbę cytatów z *Polityki*, jest *Summa theologiae*, a dokładniej rzecz biorąc jej części I-II oraz II-II. Wcześniej natrafiamy tylko na sporadyczne cytaty z I księgi *Polityki* w *Summa contra gentiles*, *Expositio super Iob* i *De potentia*⁸. Tę ogólną obserwację traktuje się jako argument na rzecz datowania *Objaśnienia „Polityki”* na drugą połowę drugiego pobytu Tomasza

⁶ Zob. B.G. DOD, *Aristoteles Latinus*, w: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy. From the Rediscovery of Aristotle to the Disintegration of Scholasticism, 1100–1600*, red. N. Kretzmann, A. Kenny, J. Pinborg, E. Stump, Cambridge: Cambridge University Press 1982, s. 78, gdzie jako możliwa data publikacji przez Wilhelma pełnej wersji jego przekładu *Polityki* podany jest 1260 rok. Zob. też E. SCHÜTRUMPF, *The Earliest Translations of Aristotle's „Politics” and the Creation of Political Terminology*, Paderborn: Wilhelm Fink 2014 (Morphomata Lectures Cologne, 8), s. 14–15, gdzie podsumowano wcześniejsze badania, datując pierwszą, niepełną wersję komentarza na lata 1255–1261.

⁷ Zob. H.-F. DONDAINE, L.-J. BATAILLON, *Préface*, s. A8, gdzie przywołane jest: B. GEYER, *Ad Metaphysicam Alberti Magni prolegomena*, w: *Sancti Doctoris Ecclesiae Alberti Magni Ordinis Praedicatorum opera omnia*, t. 16/1: *Metaphysica libros quinque priores*, red. B. Geyer, Münster: Monasterium Westfalorum in Aedibus Aschendorff 1960, s. VII–VIII.

⁸ Zob. H.-F. DONDAINE, L.-J. BATAILLON, *Préface*, s. A8.

Rozdział pierwszy A

1. 1252a 1–1252a 4 | 2. 1252a 4–1252a 7 | 3. 1252a 7–1252a 9 | 4. 1252a 9–1252a 16
5. 1252a 16–1252a 26 | 6. 1252a 26–1252a 30 | 7. 1252a 30–1252a 34 | 8. 1252a 34–1252b 5
9. 1252b 5–1252b 6 | 10. 1252b 6–1252b 9 | 11. 1252b 9–1252b 12 | 12A. 1252b 13–1252b 14
12B. 1252b 14–1252b 15 | 13. 1252b 15–1252b 16 | 14. 1252b 16–1252b 18
15. 1252b 19–1252b 24 | 16. 1252b 24–1252b 27

Po zapoznaniu się z tymi wstępnymi uwagami należy zauważyć, że w tej księdze Arystoteles rozpoczyna od swego rodzaju wstępu, w którym ukazuje, czego ma dotyczyć ta nauka, następnie zaś przystępuje do wyjaśniania swojego stanowiska [24]. Co do pierwszego robi dwie rzeczy. Po pierwsze pokazuje godność państwa, którym zajmuje się polityka, wychodząc od jego celu; po drugie przedstawia porównanie państwa z innymi wspólnotami [3]. Co się tyczy pierwszego, zamierza dowieść dwóch rzeczy: pierwszą z nich jest to, że państwo jest przyporządkowane do pewnego dobra jako do celu; drugą zaś, że dobro, do którego państwo jest przyporządkowane, jest najprzedniejszym ze wszystkich dóbr ludzkich [2].

Co do pierwszego przedstawia następujące rozumowanie. Każda wspólnota jest ustanowiona ze względu na jakieś dobro, ale – jak widzimy w sposób oczywisty – każde państwo jest pewnego rodzaju wspólnotą. A zatem każde państwo jest ustanowione ze względu na jakieś dobro. Ponieważ więc przesłanka mniejsza jest jasna, dowodzi większej w następujący sposób: każdy człowiek wszystko, co czyni, czyni ze względu na to, co wydaje mu się dobrem, niezależnie od tego, czy jest to dobro prawdziwe, czy też nie. Lecz każda wspólnota została ustanowiona przez działanie jakiegoś człowieka. A zatem każda wspólnota jest obliczona na osiągnięcie jakiegoś dobra, to znaczy jest skierowana do jakiegoś dobra jako do celu.

Następnie [2] wykazuje, że owo dobro, do którego państwo jest przyporządkowane, jest najprzedniejszym ze wszystkich dóbr ludzkich. A posługuje się przy tym następującym rozumowaniem. Jeśli każda wspólnota jest przyporządkowana do dobra, to jest konieczne, by ta wspólnota, która jest najprzedniejsza, była w najwyższym stopniu obliczona na osiągnięcie tego dobra, które jest najprzedniejszym ze wszystkich dóbr ludzkich. Bo wzajemne proporcje środków do celu muszą odpowiadać wzajemnym proporcjom celów. Zaś to, która wspólnota jest najprzedniejsza, ukazuje jasno, gdy dodaje: „i wszystkie inne obejmuje” [2].

Wspólnota jest bowiem pewną całością. We wszystkich zaś całościach widać taki porządek, że ta całość, która zawiera w sobie inną całość, jest przedniejsza. Na przykład ściana jest pewną całością, a ponieważ zawiera się w tej całości, którą jest dom, to jasne jest, że dom jest przedniejszą całością. I podobnie wspólnota, która zawiera w sobie inne wspólnoty, jest przedniejsza. Oczywiście jest zaś, że państwo zawiera w sobie wszystkie inne wspólnoty, ponieważ państwo obejmuje zarówno domy, jak i wsie. I w ten sposób wspólnota polityczna jest wspólnotą najprzedniejszą. A zatem jest obliczona na osiągnięcie najprzedniejszego dobra ze wszystkich dóbr ludzkich. Zmierza bowiem do dobra wspólnego, które jest lepsze i bardziej boskie niż dobro jednostki, jak powiedziano na początku *Etyki*⁶.

Następnie [3] porównuje państwo do innych wspólnot. I robi przy tym trzy rzeczy: po pierwsze podaje przyjmowane przez niektórych fałszywe stanowisko; po drugie ukazuje, w jaki sposób można przekonać się o fałszywości przedstawionego stanowiska [5]; po trzecie, zgodnie z wyznaczonym sposobem postępowania, przedstawia prawdziwy stosunek państwa do innych wspólnot [6]. Co do pierwszego czyni dwie rzeczy: po pierwsze przedstawia fałszywy pogląd; po drugie prezentuje podawane przez nich uzasadnienie [4].

Co do pierwszego należy zauważyć, że są dwie wspólnoty oczywiste dla wszystkich, mianowicie wspólnota państwa i domu. Państwo zaś rządzone jest dwoma rodzajami rządów: politycznymi i królewskimi. Rządy są królewskie wtedy, gdy ten, który przewodzi państwu, posiada pełną władzę; zaś polityczne są wtedy, gdy ten, kto przewodzi, posiada władzę ograniczoną zgodnie z jakimiś prawami państwa. Podobnie również podwójne są rządy domu, mianowicie gospodarskie i pańskie. Panem nazywa się każdego, kto posiada niewolników, gospodarzem zaś nazywany jest zarządca i szafarz w jakiejś rodzinie. Stąd rządy pańskie polegają na tym, że jakiś pan kieruje swoimi niewolnikami, a gospodarskie na tym, że ktoś rozdziela rzeczy przynależne całej rodzinie, w której skład wchodzi nie tylko niewolnicy, lecz także wielu ludzi wolnych. Niektórzy zatem twierdzili – ale błędnie – że te rodzaje rządów nie różnią się od siebie, lecz są całkowicie tym samym.

Następnie [4] podaje przedstawione przez nich uzasadnienie, które jest następujące. To, co różni się jedynie większą lub mniejszą liczbą, nie różni się gatunkiem, ponieważ różnica ze względu na więcej i mniej nie różnicuje

⁶ Zob. ARYSTOTELES, *Ethica Nicomachea*, I, 2 (1094b 9–10). Zob. też ALBERT WIELKI, *In Politicam*, I, 2, b.

gatunku⁷. Wspomniane rodzaje rządów różnią się jednak tylko większą lub mniejszą liczbą, czego dowodzili w następujący sposób.

Jeżeli wspólnota podlegająca rządowi składa się z mniejszej liczby członków, tak jak w jakimś małym domu, to tego, który przewodzi, zwie się „ojcem rodziny” i przysługuje mu władza pana. Jeśli zaś składa się z większej liczby członków, tak że zawiera nie tylko niewolników, ale również wielu ludzi wolnych, to tego, kto przewodzi, zwie się „gospodarzem”. A jeśli składa się z jeszcze większej liczby członków, na przykład nie tylko z tych, którzy tworzą jeden dom, ale również z tych, którzy tworzą jedno państwo, to wtedy rządy takie nazywa się „politycznymi” lub „królewskimi”. A mówili to tak, jak gdyby dom i państwo różniły się tylko liczebnością, w taki sposób, że wielki dom byłby małym państwem i na odwrót. To zaś jest fałszem, co jasno pokażą dalsze rozważania.

Podobnie twierdzili, że również rządy polityczne i królewskie różnią się jedynie większą lub mniejszą liczbą. Gdy bowiem sam człowiek rządzi absolutnie i pod każdym względem, wtedy mówi się, że są to rządy królewskie, gdy zaś rządzi wedle słów rygoru, to znaczy zgodnie z prawami ustanowionymi przez rygor polityczny, są to rządy polityczne. Tak jakby po części władał (mianowicie pod względem tego, co podlega jego władzy), a po części był poddanym (w odniesieniu do tego, w czym sam podlega prawu). Z tego wszystkiego wyprowadzali wniosek, że wszystkie wspomniane rodzaje rządów, z których jedno dotyczy państwa, a inne domu, nie różnią się gatunkiem.

Następnie [5] przedstawia sposób, w jaki można wykazać fałszywość wspomnianego poglądu. I mówi, że to, co zostało powiedziane, nie jest prawdą, i że stanie się to jasne, gdy ktoś zechce zastanowić się nad tym według przedstawionej metody, to znaczy zgodnie z taką sztuką rozważania, którą podaje niżej⁸. A sposób postępowania właściwy tej sztuce jest taki, że – tak jak w innych rzeczach – aby poznać całość, konieczne jest podzielenie złożonego na niezłożone, to znaczy na niepodzielne składniki, które są najmniejszymi częściami całości. Na przykład aby poznać zdanie, konieczne jest podzielenie go na litery, a do poznania naturalnego ciała zmieszanego z żywiołów konieczne jest rozdzielenie go na żywioły. W ten sposób, jeśli rozważymy części, z których składa się państwo, będziemy mogli wyraźniej zobaczyć, czym każdy z powyżej wymienionych rodzajów rządów jest sam w sobie, czym różnią się one od siebie

⁷ Zob. PORFIRIUSZ, *Isagoge (Arist. latinus)*, I, 6–7; BOECJUSZ, *In Porphyrium Dial.*, II; tenże, *In Porphyrium Comm.*, IV. Zob. też *De pot.*, q. 7, a. 7, arg. 3 i ad 3.

⁸ Zob. ALBERT WIELKI, *In Politicam*, I, 1, a. Zob. też *In Phys.*, VIII, c. 15; *In Ethic.*, I, c. 2.

Cena det. 79,90 zł

ISBN 978-83-7906-645-2

9 788379 066452